

Dr. Roman Kuhar

Vitalnost na akademski margini: razvoj gejevskih in lezbičnih študij v Sloveniji

Povzetek: Članek predstavlja razvoj gejevskih in lezbičnih študij v Sloveniji od objave prve knjige na to temo v slovenščini leta 1926 do institucionalizacije gejevskih in lezbičnih študij na Univerzi v Ljubljani v začetku novega tisočletja. Avtor ugotavlja, da je gejevski in lezbični aktivizem odigral odločilno vlogo pri razvoju študij, saj so aktivisti opravili prve manjše raziskave na populaciji gejev in lezbijk v Sloveniji, pisali so prve znanstvene članke na to temo in v slovenščino prevajali odmevna tuja dela o homoseksualnosti. Aktivizem je tako hranil teorijo in – nasprotno – teorija je hranila aktivizem. GLBT-teme so začele v akademski prostor vstopati v devetdesetih, sprva pod »varnim«
okriljem študij spolov. Prelom se je zgodil leta 1995, ko je bila objavljena posebna številka *Časopisa za kritiko znanosti* o gejevskih in lezbičnih študijah, a potrebnih je bilo še deset let, preden je ta tema v obliki izbirnega predmeta vstopila na univerzo.

Avtor ugotavlja, da so gejevske in lezbične študije marginalna tema znotraj akademije, pogosto označene kot »preveč aktivistične«, da bi lahko bile resna akademska tematika. Ob tem pa opozarja, da imajo te študije ob splošni odsotnosti homoseksualnosti v slovenskih učnih načrtih in posledično pri pouku odločilno vlogo pri izobraževanju prihodnjih učiteljev, ki dobijo tako zadostno strokovno znanje za razpravo o tem vprašanju, o katerem se pre pogosto razpravlja v kontekstu populističnih in poenostavljenih znanstvenih odkritij.

Ključne besede: gejevske in lezbične študije, homoseksualnost, šola.

UDK: 37.015.4:613.88

Izvirni znanstveni prispevek

Dr. Roman Kuhar, docent, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za sociologijo in Mirovni inštitut, Slovenija; e-naslov: roman.kuhar1@guest.arnes.si

Uvod

Britanski tabloid *Daily Mail* je leta 1983 objavil vest, da si je v neki šolski knjižnici v Londonu moč izposoditi otroško slikanico Jenny živi skupaj z Erikom in Martinom. Knjiga, ki jo je leta 1981 napisala Sussane Bösche, prikazuje nekaj dni v življenju petletne Jenny, ki živi skupaj s svojim očetom Erikom in njegovim partnerjem Martinom. Bila je ena od prvih, če ne prva otroška knjiga o istospolni družini v angleščini (prim. Moran 2001; Burridge 2004).

Novica o tej knjigi je v Veliki Britaniji sprožila vrsto razprav o homoseksualnosti in predvsem o promociji homoseksualnosti v šolah. Bila je neposreden povod za to, da so torijci leta 1986 najprej predlagali, dve leti pozneje pa tudi sprejeli znameniti »člen 28«. Ta je lokalnim oblastem prepovedoval »namerno promocijo homoseksualnosti« in »tiskanje gradiva, ki bi namerno promoviralo homoseksualnost«.¹ Člen je hkrati prepovedoval promocijo homoseksualnosti v šoli.²

Okrog tega člena, ki je bil na Škotskem odpravljen leta 2003, v preostalem delu Velike Britanije pa tri leta pozneje, je bila vrsta nejasnosti: nekateri so menili, da učiteljem prepoveduje razpravljanje o homoseksualnosti, drugi so se spraševali, kaj naj naredijo, če jih učenci v razredu vprašajo, kaj je homoseksualnost. Naj molčijo? Naj na vprašanje vseeno odgovorijo?

S podobnimi zadregami se bodo srečevale tudi učiteljice in učitelji v Litvi, če bo marca 2010 začel veljati zakon, ki je bil sprejet junija 2009. Litovski parlament je namreč potrdil *Zakon o zaščiti mladoletnikov pred škodljivimi posledicami javnih informacij*, ki med drugim prepoveduje informacije o homoseksualnosti v šolah in medijih, ki so dostopni mladim ljudem (Geen 2009). Evropski parlament je septembra zakon označil kot neskladen z evropskimi vrednotami in pozval litovsko vlado, naj zakon razveljavi.³

¹ Local Government Act 1988, OPSI (Office of Public Sector Information), http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1988/Ukpga_19880009_en_5.htm (zadnji dostop 20. 9. 2009).

² Znamenita izjava Margaret Thatcher o 28. členu je bila, da učitelji otrokom v šolah razlagajo, da imajo neodtujljivo pravico biti homoseksualci, namesto da bi jih učili žlahtnih tradicionalnih vrednot (James 2004, str. 122).

³ European Parliament resolution of 17 September 2009 on the Lithuanian Law on the Protection of Minors against the Detrimental Effects of Public Information, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2009-0019&language=EN> (zadnji dostop 20. 9. 2009).

Zakon je zagotovo v nasprotju z Evropsko socialno listino⁴ in njenim 11. členom, ki podeljuje pravico do varstva zdravja, med drugim tudi do informacij v zvezi s tem. Prav na tej podlagi je avgusta letos Evropska komisija za socialne pravice odločila, da je izobraževalni program o spolni vzgoji *TeenStar*, ki je del hrvaškega šolskega kurikula, diskriminacijski. Program po mnenju Evropske komisije za socialne pravice reproducira predsodke in stereotipe, ki vodijo v socialno izključevanje in ukinjanje človeškega dostojanstva, saj uči, da kondomi ne preprečujejo širjenja virusa HIV in drugih spolno prenosljivih bolezni, istospolne partnerske zveze opredeljuje kot »deviantne«, hkrati pa pojasnjuje, da so družine, v katerih matere ostanejo doma kot gospodinje, boljše od preostalih družin. Komisija je ugotovila, da program o spolni vzgoji, ki za učence sicer ni obvezen, krši temeljno pravico mladostnikov do zdravja in nediskriminacije.⁵

Vse tri zgodbe kažejo na nelagodje, ki jo povzroči homoseksualnost, če kot tema vstopa ali poskuša vstopiti v šolski prostor. Poučevanje o homoseksualnosti je preinterpretirano v promocijo homoseksualnosti, ki temelji, kot pravi Moran (2001, str. 75), na rousseaujevskem razumevanju otroka kot v osnovi »čistega in nedolžnega«, vendar hkrati tudi vedno potencialno »pokvarljivega«. Čeprav ni povsem jasno, kaj naj bi promocija homoseksualnosti sploh pomenila, se zdi, kot da razprava o tem vprašanju oziroma razprava o različnih spolnih usmerjenostih kot enakovrednih visi kot Damoklejev meč nad nič hudega slutečimi učenci.

Po drugi strani je homoseksualnost z (vulgariziranim) jezikom neprenehoma prisotna v šolskem prostoru. Sweet in DesRoches (2008) poročata, da slišijo geji in lezbijke v ameriških šolah povprečno osem homofobičnih žalitev na dan. Te s homofobičnim nasiljem vred socialno in psihološko marginalizirajo istospolno usmerjene posameznike in, kot pravi Youdell (2004), sestavljajo »verigo navedkov« (*citational chain*), s katerimi je homoseksualec konstituiran kot *Drugi*. Nelagodnost, ki jo povzroča homoseksualnost, je torej v bojzani pred raztrganjem te verige (lahko bi ji rekli tudi vladajoča ideologija), ki s heteronormativno logiko ohranja hierarhično binarno razmerje med heteroseksualnostjo in homoseksualnostjo.

V našem prispevku predstavljamo genezo delnega trganja omenjene verige skozi razvoj gejevskih in lezbičnih študij na univerzi. V kontekstu naše razprave je umestitev gejevskih in lezbičnih študij v programe, ki izobražujejo (tudi) prihodnje učiteljice in učitelje, izjemno pomembna za njihovo strokovno usposabljanje. Odsotnost razprave o homoseksualnosti v šolah ali prisotnost nestrokovne, skorajda populistične interpretacije homoseksualnosti v šolah ima namreč iste negativne posledice.

⁴ Evropska socialna listina, <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Presentation/ESCRBooklet/Slovenian.pdf>.

⁵ Croatia is condemned by European Social Rights Body for Homophobic School Text Books, The International Center for the Legal Protection of Human Rights, <http://www.interights.org/croatia-sex-ed> (zadnji dostop 20. 9. 2009).

Prve razprave o homoseksualnosti

Drzno – a morda ne povsem nenatančno – bi bilo trditi, da je prvi prispevek h gejevskim in lezbičnim študijam⁶ v Sloveniji nastal že v tridesetih letih prejšnjega stoletja. Takrat je izšlo prvo izvirno delo o homoseksualnosti v slovenskem jeziku, enaintrideset strani dolga razprava z naslovom *Homoseksualnost*. Vindex (1926), avtor knjige, ki je izšla v samozaložbi, v njej večinoma povzema ugotovitve nemškega znanstvenika Magnusa Hirschfelda. Ta ugotavlja, da so težave, s katerimi se soočajo homoseksualci, posledica družbenega odziva na homoseksualnost, ne pa homoseksualnosti same. Z izdajo knjige je Vindex seznanil slovensko bralstvo z liberalnimi interpretacijami homoseksualnosti v začetku 20. stoletja in tudi sam v uvodu poudaril, da »homoseksualnost ni bolezen, in zato tudi to vprašanje ne spada samo v zdravniško stroko, temveč predvsem v stroko psihologov, sociologov in pedagogov« (Vindex 1926, str. 5). Še zgodnejši primer razprave o homoseksualnosti v slovenščini je časopisni članek, ki je bil objavljen leta 1921 v reviji *Njiva*. Anonimni avtor – podpisan kot Omega – se je zavzemal za dekriminalizacijo homoseksualnosti in prav tako povzema pogloblitve ugotovitve Magnusa Hirschfelda in avstrijskega zdravnika in psihologa Wilhelma Stekla. Med drugim je zapisal: »Od prirode same smo vsi ljudje biseksualni, heteroseksualci ravno tako kot homoseksualci. Priroda nas je ustvarila biseksualno, monoseksualnost ni produkt prirode, ampak kulture.« (V Mozetič 1990, str. 156) Kljub vsemu predlaga, da se homoseksualcem prepove opravljanje javnih služb, tudi poučevanje v šoli, da ne bi z motenim nagonom spravljali v nevarnost javnih interesov.

Tako kot v zahodni Evropi so tudi v Sloveniji gejevske in lezbične študije začele nastajati kot preplet gejevskega in lezbičnega gibanja in premisleka o vsebinah politik, ki jim je gibanje sledilo. Pravzaprav so še danes tesno povezane in prepletene z gibanjem, saj kar nekaj akterjev in simpatizerjev tega gibanja deluje tudi na univerzi. Prav s politično, družbeno in kulturno »senzibilizacijo« za takšna vprašanja, ki se kristalizirajo v aktivističnem *grassroot* gibanju, so se postopoma vnašale teme iz gejevskih in lezbičnih študij v posamezna akademska predmetna področja.

V našem zapisu o zgodovini nastajanja in institucionalizacije gejevskih in lezbičnih študij v Sloveniji bomo vzeli v precep predvsem sociološke,

⁶ Nekateri avtorji ločujejo med »gejevskimi in lezbičnimi študijami« ter »študijami queer«. Bistvena razlika je teoretska podmena; gejevske in lezbične študije naj bi temeljile na esencialističnih temeljih in razumevanjih seksualnosti, queerovske študije pa so konstruktivistične in poststrukturalistične. V tem prispevku oznake »gejevske in lezbične študije« ne uporabljam v omenjeni – bolj ali manj zahodni – interpretaciji. V Sloveniji – tako kot tudi drugod po vzhodni Evropi – se oba teoretska koncepta prepletata. Morda to lahko najbolje pojasnim na primeru izbirnega predmeta »gejevske in lezbične študije«, ki ga ponujata dve fakulteti na Univerzi v Ljubljani. Okvir in pristop k obravnavanju tematike je zagotovo družbeno konstruktivističen. To seveda ne pomeni, da študentke in študentje niso seznanjeni z esencialističnimi interpretacijami homoseksualnosti in s kritikami teh interpretacij. Prav tako naslov predmeta ne pomeni, da predavatelji v okviru tega ne naslavljajo tudi queerovske teorije in poststrukturalistične kritike binarnih razmerij homo/hetero, kritike identitetne politike, koncepta identitete ter podobno. »Gejevske in lezbične študije« torej vključujejo oboje, a v njihovem izhodišču gre zagotovo za konstruktivistični pristop k obravnavi tematike. V skladu s tem v tem besedilu uporabljam izraz »gejevske in lezbične študije«.

socialnopsihološke, pedagoške, antropološke, politološke in podobne analitične teoretske razprave o homoseksualnosti, ob strani pa pustili nič manj pomembno literarno zgodovino homoerotike in s tem povezane literarne gejevske in lezbične študije, ki v zadnjih letih prav tako doživljajo vzpon.

Čas pred osemdesetimi

Ken Plummer (1992) ločuje med dvema valoma razvoja gejevskih in lezbičnih študij na Zahodu; prvega postavlja v pozno 19. stoletje, ko vzporedno s konstituiranjem homoseksualnosti kot duševne bolezni v psihiatričnih institucijah nastaja diskurz, ki ga Foucault (2001) imenuje »protidiskurz«. Ta sicer zaradi premajhne institucionalne moči ni uspel parirati psihiatričnemu diskurzu o (homo)seksualnosti, vendar je postavljaj temelje za tako imenovano homofilsko gibanje, prvi val gejevskega in lezbičnega gibanja. Homoseksualcem namreč ni preostalo drugega, piše Meeks (2001), kot da so prevzeli obstoječe kategorije, oznake in identitete, se v njih prepoznali in jim poskušali s tako imenovanim protidiskurzom dodeliti nove vrednote.

Plummer omenja med akterji prvega vala gejevskih in lezbičnih študij nemškega pravnika Karla Heinricha Ulricha, madžarskega prevajalca Karla Mario Kertbenyja, ki je izumil besedi homoseksualnost in heteroseksualnost, in seveda nemškega znanstvenika Magnusa Hirschfelda. Kot smo zapisali že v uvodu, so bile v tridesetih letih prejšnjega stoletja ideje zadnjega dostopne tudi slovenskemu bralstvu, drugih znanstvenih razprav o homoseksualnosti pa v prvi polovici 20. stoletja v Sloveniji skorajda ni. Poleg Vindexove knjige *Homoseksualnost*, ki jo po Plummerjevi klasifikaciji lahko štejemo med dela prvega vala gejevskih in lezbičnih študij, do poznih sedemdesetih let 20. stoletja nastajajo v Sloveniji redke, a skorajda samo psihološko, kriminološko in psihiatrično obarvane razprave o homoseksualnosti, ki zadnjo obravnavajo v kontekstu bolezenskega ali vsaj nezaželenega in v primerjavi s heteroseksualnostjo inferiornega stanja. Ta izvirna dela se ne posvečajo samo homoseksualnosti – tako kot Vindexova razprava – pač pa je homoseksualnost le ena od tem, ki jo v delih naslavljajo. Tvrstni diskurz o homoseksualnosti je moč najti tudi v učbenikih, slovarjih in leksikonih iz tistega in poznejših obdobj.

Leta 1946 je izšla *Pastoralna psihologija* Antona Trstenjaka, katerega razprava o homoseksualnosti je tesno prepletena z moralo tedanjega časa, polna predsodkov in stereotipnih predstav. Avtor je recimo zapisal, da je homoseksualec »pogosto predstavnik fanatičnega tipa psihopata, ki je človeku nevaren« (str. 130). Meni, da je za homoseksualnost krivo okolje in napačna vzgoja. Homoseksualci postanejo tisti dečki, ki so jih »premalo vzgajali«, starši pa so jim, na primer, »pustili rasti dolge lase« (Trstenjak 1987, str. 325). Zanimivo je, da v drugi, predelani izdaji *Pastoralne psihologije*, ki je izšla leta 1987, poglavje o homoseksualnosti ni spremenjeno in je takšno, kot je bilo napisano več kot štirideset let pred drugo izdajo knjige.

Leta 1969 je izšla kriminološka razprava *Socialna patologija* Ljuba Bavcona, Miloša Kobala, Leva Milčinskega, Katje Vodopivec in Borisa Udermana, ki je nastala na temelju raziskave *Inštituta za kriminologijo* Pravne fakultete v Ljubljani. Med socialnopatološkimi pojavi, ki jih omenjena raziskava obravnava, so analizirane tudi seksualne deviacije: homoseksualnost, ekshibicionizem, posilstvo, incest, promiskuiteta in prostitucija. Avtorja poglavja o homoseksualnosti – Miloš Kobal in Ljubo Bavcon – povzemata ugotovitve ameriškega znanstvenika Alfreda Kinseyja, Freudovo interpretacijo homoseksualnosti in ugotovitve predvsem ameriških in britanskih psihoanalitičnih raziskav homoseksualnosti. Omenjata heterogeni odnos do nje v zgodovini (pri tem izpostavljata antično Grčijo in Rim) ter trdita, da je homoseksualnost »manj nevaren družbeni pojav« in »ne pomeni kakšne bolj sistematične družbene nevarnosti« (str. 130). Še posebno naj ne bi bilo nevarno lezbištvo, ker je ta »problem družbeno manj pereč zaradi pasivne in neagresivne vloge obeh partneric« (str. 124). V definiranju homoseksualnosti se tudi ta študija ne izogne stereotipnim predstavam: za homoseksualnost naj bi bile krive »dominantne, erotične in čustveno preveč potentne matere« (str. 133), homoseksualce pa na zunaj sicer ne ločijo posebej očitni znaki, le morda »pretirana vestnost v oblačenju ter pomanjkanje običajnega moškega spogledovanja z lepo žensko« (str. 125).

V ozvočju z liberalnimi trendi na Zahodu se zavzemata za dekriminalizacijo homoseksualnosti, saj, kot ugotavljata, kazenske sankcije proti homoseksualcem niso učinkovite. Kljub vsemu pa predlagata, da se ohranijo družbena morala in norme, ki homoseksualnost označujejo kot »negativno /.../ spolno aktivnost« (str. 131), in da se za heteroseksualne in homoseksualne spolne odnose vzpostavi različna sporazumna starost. Po njunem mnenju naj bi bilo potrebno »inkriminirati zapeljevanje mladoletnikov do 18. leta k vsakovrstnim homoseksualnim početjem« (str. 135).

Študija prinaša tudi statistični podatek, da je bilo v letih 1964 in 1965 v Sloveniji zaradi »protinaravnega nečistovanja« odkritih 90 moških. Avtorja ne navedeta, ali so bili za dejanje tudi kaznovani, a na splošno velja ocena, da homoseksualcev po 186. členu *Kazenskega zakonika* niso kaznovali razen v prvem obdobju komunističnega režima po vojni, ko so ta člen včasih uporabili tudi za diskreditacijo katoliških duhovnikov (Lešnik 2006; Kuhar 2009 a).

Svojevrstna zgodba so interpretacije homoseksualnosti v srednješolskih in visokošolskih učbenikih. Univerzitetni učbenik *Psihiatrija* iz leta 1978 homoseksualnost, ki jo uvršča med nenavadno spolno vedenje, obravnava v popačeni freudovski interpretaciji. Tisto, kar naj bi bilo skupno moškim homoseksualcem, je fascinacija s penisom. Še posebno »velik penis ima zanje prav magično moč kot najpomembnejši simbol moškosti«. Podobno naj bi tudi velike prsi igrale »magično vlogo« v življenju lezbijk.⁷ Tudi učbenik za zdravstveno vzgojo, ki je v kurikulum za srednješolsko izobraževanje vpeljana leta 1980, homoseksualnost obravnava v okviru poglavja *Nenavadno spolno vedenje* skupaj z ekshibicioniz-

⁷ Citirano po Lešnik, B. (2006). *Melting The Iron Curtain: The Beginning of the LGBT Movement in Slovenia*. V: M. Chateauvert (ur.), *New Social Movements and Sexuality*. Sofia: Bilitis Resource Center, str. 87.

mom, fetišizmom, promiskuiteto, prostitucijo, incestom in posilstvom. Avtorji učbenika so zapisali, da ni nobenih dokazov, da bi bili homoseksualci huje osebnostno moteni ali iztirjeni, da pa je »homoseksualnost posledica napačne vzgoje, saj v večini primerov ne najdemo zanjo nobenih organskih oziroma hormonskih vzrokov« (Gradišek in Požarnik 1980). Trditev o napačni vzgoji odstranijo v izdaji učbenika leta 1988, a homoseksualnost je še vedno obravnavana v okviru nenavadnega spolnega vedenja.⁸

Pred koncem osemdesetih let ni bila v slovenščino prevedena skorajda nobena knjižna razprava, ki bi zadevala samo vprašanja homoseksualnosti. Prvi tovrstni prevod je sicer izšel že leta 1937. Anonimni prevajalec, podpisan z inicialkami S. K., je prevedel razpravo nizozemskega esejista Vana Oertringena *Protinaravnost čud*, ki zagovarja nenaravnost homoseksualnosti. Prevajalec je delo opremil tudi s svojimi opombami. V eni izmed njih je zapisal, da je tudi na Slovenskem »ta spolna zabloda« zelo razširjena, tako kot tudi v drugih evropskih mestih, le v Nemčiji naj ne bi bilo več teh anomalij, odkar je oblast prevzel Adolf Hitler.⁹

Osemdeseta in pozneje

Drugi val nastanka gejevskih in lezbičnih študij na Zahodu postavlja Plummer (1992) v pozna šestdeseta leta in v začetek sedemdesetih let, kot nastanejo dela, ki jih pišejo geji in lezbijke sami o sebi in svojih izkušnjah. Značilnost teh del je njihova eksplicitnost in to, da niso objavljena v akademskih revijah, pač pa začne drugi val študij nastajati v gejevskem in lezbičnem časopisju. Plummer ob tem še posebej izpostavlja lezbično feministično teorijo, ki se osredotoči na kritiko »prisilne heteroseksualnosti«. Do konca osemdesetih so se gejevske in lezbične študije dokončno vzpostavile in institucionalizirale.

V Sloveniji se zgodba »drugega vala« gejevskih in lezbičnih študij začne šele v osemdesetih letih in je tesno povezana z nastankom organiziranega gejevskega in lezbičnega gibanja leta 1984. To gibanje ni vzpostavilo le političnega prostora za izrekanje zahtev po pravicah in nediskriminaciji ter kulturnega in socialnega prostora za socializacijo gejevske in lezbične skupnosti, pač pa je vzpostavilo tudi prostor za teoretski premislek o vprašanjih, povezanih s homoseksualnostjo.

⁸ Podobno interpretacijo homoseksualnosti lahko zasledimo tudi v Slovarju tujk in Leksikonu Cankarjeve založbe, ki že desetletja veljata za pomembni referenčni knjigi. Prva izdaja slovarja tujk iz leta 1968 definira homoseksualnost kot nenormalno seksualnost, lezbično ljubezen pa kot »nenaravno ljubezen med ženskami«. V Verbinčevem Slovarju tujk definicije moške in ženske homoseksualnosti niso spremenjene niti devetindvajset let pozneje – v zadnji izdaji, ki je izšla leta 1997. Leksikon Cankarjeve založbe izide leta 1973. Takrat homoseksualnost definira kot »spolno usmerjenost do istega spola, pogosto ozdravljivo s psihiatrijo«. Zdravljenje s psihiatrijo ni več omenjeno v izdaji Leksikona leta 1994 (povzeto po Kuhar, R. (2001). Mi, drugi. Ljubljana: Škuc-Lambda, str. 90).

⁹ Pregled literature z lezbično in gejevsko tematiko (Velikonja 2000) do konca osemdesetih let omenja še prevod Weiningerjevega dela *Spol in značaj* (1936), ki se med drugim dotika vprašanja lezbistva, Reichov *Sexpol* (1983) in nekaj feministično obarvanih del (Aleksandra Kollontaj, Susan Brownmiller ipd.). Pri tem ne omenjamo klasičnih del (npr. Platon) in prevodov literarnih del (Shakespeare, Baudelaire, Rimbaud, Mann, Woolf, Whitman ipd.). Glej: Velikonja, N. (2000). Izbrana bibliografija: Literatura z lezbično in gejevsko tematiko. Ljubljana: Škuc.

Za razliko od gejevskih in lezbičnih gibanj na Zahodu, ki so nastala še v času, ko je bila homoseksualnost v posameznih državah kriminalizirana, je slovensko gejevsko in lezbično gibanje nastalo leta 1984 – sedem let po dekriminalizaciji homoseksualnosti v Sloveniji. Takrat, leta 1976, je bila izenačena tudi sporazumna starost – 14 let (danes 15 let) – za heteroseksualne in homoseksualne odnose, dekriminalizacija homoseksualnosti pa tako nikoli ni bila na agendi gejevskega in lezbičnega gibanja. V primerjavi z zahodnimi gibanji je slovensko doživelo strnjeno puberteto: protidiskriminacijske zahteve prvih let gibanja so se v začetku devetdesetih hitro preusmerile v boj za pravno priznanje istospolnih partnerskih zvez, na kar so zagotovo vplivale tudi politične agende gejevskega in lezbičnega gibanja v svetu – predvsem v Evropi.

Aprila leta 1984 je bil v Ljubljani organiziran prvi festival Magnus z naslovom Homoseksualnost in kultura, danes je znan kot gejevski in lezbični filmski festival.¹⁰

Vzporedno s tem je izšla posebna številka glasila *Viks*, ki je bila posvečena kulturni in socialni problematiki homoseksualnosti. Med festivalom so bila organizirana tudi predavanja o homoseksualnosti. Med drugimi je na prvem festivalu Magnus predaval francoski pisec in teoretik Guy Hocquenghem, ki ga Plummer (1992) uvršča med začetnike drugega vala gejevskih in lezbičnih študij. Njegova knjiga *Désir homosexuel* je bila v Sloveniji, kot piše Lešnik (2006), obvezno branje. Festival z vsemi spremljajočimi dejavnostmi je tako postavil temelje poznejšemu razvoju gejevskih in lezbičnih študij v Sloveniji. Hkrati je jasno nakazal prepletenost aktivizma in teorije; aktivizem v naslednjih letih hrani teorijo in, nasprotno, teoretske razprave, objavljene v gejevskih in lezbičnih fanzinih in revijah, hranijo aktivizem.

Decembra istega leta je v Ljubljani ustanovljena prva gejevska sekcija v Sloveniji *Magnus*, ki je hkrati prva tovrstna organizacija v nekdanji Jugoslaviji in vsej vzhodni Evropi. Leta 1987 je ustanovljena še lezbična sekcija LL, ki izide iz vrst feminističnega kluba *Lilit* in ki prav tako orje ledino lezbičnega aktivizma v

¹⁰ Festival, o katerem so poročali tudi mediji, v širši javnosti ni naletel na odpor ali negativni odziv, čeprav je štiri leta pozneje sprožil enega od največjih škandalov, povezanih s homoseksualnostjo v zgodovini gejevskega in lezbičnega gibanja v Sloveniji. Leta 1987 bi namreč v Ljubljani moral potekati četrti festival Magnus, katerega začetek je bil napovedan za 25. maj, ki je sicer Titov rojstni dan in smo ga v nekdanji Jugoslaviji praznovali kot dan mladosti. Sarajevski in beograjski mediji so v tem videli provokacijo Slovenije in kot še en slovenski napad na »jugoslovansko idejo«. To je bil namreč že čas političnega zaostrovanja med Ljubljano in Beogradom oziroma med Slovenijo in preostalo Jugoslavijo, kar je leta 1990 pripeljalo tudi do referendumu o neodvisnosti Slovenije.

Beograjski mediji so četrti festival Magnus prekrstili v »svetovni kongres pedrov«, toleranco slovenske javnosti in političnega vrha do tovrstnega festivala pa označili za protisocialistično in protijugoslovansko dejanje. Zaplet se je nato preselil v kontekst politike. Slovenska republiška vlada je izdala mnenje, da bi organizacija takšnega festivala v Ljubljani ogrozila zdrav del družbe, pri tem pa naj bi bili največji problem udeleženci iz tujine. Mnenje je namreč temeljilo na enačenju homoseksualnosti z aidsom. S tovrstnim mnenjem se je strinjala tudi Ljubljanska mestna uprava inšpekcijskih služb, ki je opozorila, da bi izpeljava festivala pomenila resno nevarnost za širjenje aidsa. Festival sicer ni bil nikoli uradno prepovedan, vendar so ga organizatorji odpovedali in namesto tega javnosti delili informacije o aidsu. Hkrati je Magnus ustavni komisiji predlagal spremembo 33. člena ustave Socialistične federativne Republike Jugoslavije tako, da bi bila spolna usmerjenost eksplicitno omenjena med osebnimi okoliščinami, na podlagi katerih je prepovedana diskriminacija. Do spremembe ustave seveda nikoli ni prišlo (prim. Kuhar 2001, 2009 a; Lešnik 2006; Velikonja 2004).

socialističnih državah. Nataša Velikonja (1999) ugotavlja, da je slovenska zgodba začetkov gejevskega in lezbičnega gibanja neznačilna, saj se je v zahodnih metropolah najprej izoblikovala koncentracije gejevske in lezbične populacije, v kateri se je nato oblikovala kritična masa za politično, socialno in kulturno nadgradnjo. Ljubljanska scena pa je še vedno povezana z gibanjem, ki vzpostavi sceno, ne pa z obstojem skupnosti, saj je ta prešibka, da bi ohranjala sceno.

Gejevska in lezbična scena se je konstituirala kot del takratnih novih družbenih gibanj v Sloveniji, ki odigrajo pomembno vlogo pri prehodu iz socializma v postsocializem, in je del alternativne scene v Ljubljani. Znotraj te doživi določeno podporo, čeprav že prva številka publikacije *Gayzine* iz leta 1985, ki jo izdaja Magnus, v uvodniku nakaže na homofobijo, ki je prisotna tudi v alternativni:

»/.../ Če smo homoseksualci množično občinstvo (in to se je pokazalo), potem imamo pravice – in zdaj tudi možnost – do združevanja ob tistem, kar nas zanima in kar odpira prostor naše lastne socialnosti. Med osnovne razloge za takšno diferenciacijo sodi dejstvo, da homoseksualne socialnosti (še?) ni mogoče realizirati v širši družbeni sceni, kjer je socialnost ne le podrejena heteroseksualnemu užitku, marveč ji je ta naravnost zaukazan. Izkušnje so nas poučile, da se celo tako imenovani alternativci radi ogradijo od naše 'spolne alternative' /.../«¹¹

Podobno kot na Zahodu so tudi v Sloveniji prve teoretske razprave, ki jih lahko interpretiramo kot konstitutivne za gejevske in lezbične študije v Sloveniji, objavljene v gejevskem in lezbičnem tisku in nekaterih revijah – predvsem v *Problemih*¹², *Tribuni*, *Teleksu* in *Mladini* – ki niso bile specializirano gejevske in lezbične, pač pa so konec osemdesetih v posebnih gejevskih in lezbičnih prilogah objavljale različne teoretsko in aktivistično obarvane članke o homoseksualnosti.¹³ Od začetka uradnega gibanja do poznih osemdesetih let se večina teh razprav – tako kot tudi novinarskih besedil v časopisju in revijah – ukvarja z vprašanjem aidsa. Pri tem gre predvsem za poskus demedikalizacije tega vprašanja in za premislek o političnih in družbenih dimenzijah aidsa. V začetku osemdesetih so objavljene tudi razprave o zgodovini homoseksualnosti, o razvoju homoseksualne identitete, kulturološke in literarne razprave, pri tem je treba še posebej izpostaviti filmsko teorijo – vse te teme se pojavljajo tudi pozneje – proti koncu osemdesetih pa je vse pogosteje moč zaslediti razprave, ki bi jih danes lahko umestili v kontekst seksualnega državljanstva.¹⁴ Ob pričakovanju razpada Jugo-

¹¹ *Gayzine* 1985.

¹² V *Problemih* v dveh delih, leta 1971 in 1972, objavijo Dolgi pogovor s homoseksualcem, to je prvi primer dajanja glasu istospolno usmerjenemu posamezniku v slovenskih medijih. Intervju, s podnaslovom »Štiridesetletni intelektualac G. K. iz Zagreba nam razkriva svojo genetsko napako«. Besedilo predstavlja homoseksualnost kot medicinski problem in jo hkrati kot nekaj sramotnega postavlja v kontekst skrivnostnosti in tujosti. Več o medijskih reprezentacijah homoseksualnosti v slovenskih tiskanih medijih v Kuhar, R. (2003). *Media Representations of Homosexuality: An Analysis of the Print Media in Slovenia, 1970–2000*. Ljubljana: Peace Institute [e-knjiga: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/eng/mw13.htm>].

¹³ *Mladina* je leta 1987 objavila štiri priloge, posvečene gejevskim in lezbičnim vprašanjem. Med njimi je bila tudi priloga »Ljubimo ženske: Nekaj o ljubezni med ženskami«, ki pomeni začetek in manifest lezbičnega gibanja v Sloveniji. Tudi revija *Teleks* leta 1990 začne izdajati tako imenovane *Gay strani*, ki jih objavljajo do marca tega leta, ko revija preneha izhajati.

¹⁴ Glej na primer trilogijo člankov Bogdana Lešnika »Homoseksualnost in država«, ki so izšli v 22., 23. in 24. številki *Teleksa* leta 1988.

slavije in vzpostavitve demokratičnega parlamentarnega političnega sistema – in v povezavi s širšimi razpravami o novih družbenih gibanjih in njihovi vlogi pri »vzpostavljanju demokracije« – sta *Mladina* in predvsem *Teleks* objavila nekaj razprav o razmerju med homoseksualnostjo in državo, o odpravi diskriminacije homoseksualcev in podobno. Nova družbena gibanja so takrat, kot ugotavlja Jalušič (2002), vzpostavljala nova razmerja med intimnim, zasebnim in javnim. V javnosti se je tako pojavila množica »novih« identitet – tudi geji in lezbijke – za katere se zahteva enakopravnost. Te razprave so med drugim tesno povezane z manifestoma gejevske sekcije Magnus in lezbične sekcije LL, v katerih zahtevata odpravo drugorazrednega državljanstva za geje in lezbijke, prepoved diskriminacije na podlagi spolne usmerjenosti in nenazadnje tudi pravico do sklenitve zakonske zveze med osebama istega spola. Razprava o seksualnem državljanstvu svojo prvo konkretizacijo doživi konec osemdesetih na zadnjem kongresu ZSMS, ko ta v svojo programsko resolucijo vnese prepoved diskriminacije na podlagi spolne usmerjenosti, in leta 1990, ko Roza klub – politično združenje Magnus in LL – v času priprave na demokratično odpiranje političnega prostora in pisanja nove slovenske ustave objavi deklaracijo *Pravica do drugačnosti*, ki jo med drugim podpiše tudi nekaj parlamentarnih strank. S podpisom podprejo izpeljavo vseh ustreznih ukrepov, ki bi gejem in lezbijkam odpravili status drugorazrednega državljanstva. A prvo razočaranje sledi že ob sprejetju 14. člena ustave (enakost pred zakonom), saj med različnimi osebnimi okoliščinami, na temelju katerih je prepovedana diskriminacija, ni eksplicitno omenjene spolne usmerjenosti, čeprav je v uradni razlagi ustave zapisano, da med »druge osebne okoliščine« spada tudi spolna usmerjenost (prim. Kuhar 2009 b).

Prelom sredi devetdesetih: vpeljava gejevskih in lezbičnih študij

V začetku devetdesetih mesto objavljanja teoretskih gejevskih in lezbičnih razprav najprej prevzame gejevska in lezbična revija *Revolver*, ki začne izhajati leta 1990 (do 1997), od leta 1997 pa predvsem politična, socialna in kulturna revija *Lesbo*, ki z objavo izvirnih avtorskih in prevodnih člankov sistematično razvija in spodbuja gejevske in lezbične študije oziroma queerovske študije, z izborom besedil pa se hkrati odziva na aktualna dogajanja na političnem prizorišču v Sloveniji in tudi znotraj gejevske in lezbične scene. V tem času gejevske in lezbične razprave začno objavljati tudi strokovne družboslovne in humanistične revije, za dokončno rojstvo gejevskih in lezbičnih študij v Sloveniji pa lahko štejemo leto 1995, ko izide prva tematska revija, posvečena tem študijam (177. številka *Revije za kritiko znanosti*), in po letu 1926 prvo izvirno avtorsko delo s področja gejevskih in lezbičnih študij *L: Zbornik o lezbičnem gibanju na Slovenskem 1984–1995* avtoric Suzane Tratnik in Nataše S. Segan. Knjiga je kolaž teorije in akcije, zgodovinskih zapisov in teoretičnih analiz lezbične identitete.

V prvi polovici devetdesetih, še pred izidom omenjene tematske številke in knjige, je tema razprav, objavljenih v strokovnih revijah, predvsem pravna ureditev istospolnega partnerstva. Leta 1993 namreč pride do pobude za presojo

ustavnosti *Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih*, vprašanje pa ostane aktualno v devetdesetih letih in pozneje, saj je *Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti* sprejet šele leta 2005. Večinoma gre za pravniško obarvane razprave – njihovi avtorji praviloma niso akterji gejevskega in lezbičnega gibanja – objavljene pa so tudi razprave akterjev gibanja, ki vprašanje iz pravnega postavljajo v politični in sociološki kontekst.¹⁵

Stosedeminsedemdeseta tematska številka *Časopisa za kritiko znanosti* se aktualnemu vprašanju istospolnega partnerstva izogne. Izvirni članki obravnavajo vprašanje aidsa, homoseksualnosti in politike, homoseksualnosti v antiki, filmske in glasbene umetnosti, revija pa poleg prevedenih člankov prinaša tudi eno od prvih razprav o queerovski teoriji v slovenščini. Odgovorni urednik *Časopisa za kritiko znanosti* je v uvodu zapisal, da s tematsko številko o gejevskih in lezbičnih študijah nasprotujejo tisti znanosti, ki geje in lezbijke »oblikuje kot svoj objekt preučevanja in avtoritarnega razvrščanja«. Namesto tega je treba populaciji LGBT »omogočiti, da pišejo svojo zgodovino in znanstveno refleksijo kot del skupne kulture« (Zadnikar 1995, str. 6).¹⁶

S podobnimi nameni je bila leta 1990 ustanovljena knjižna zbirka literarnih in teoretskih del s področja homoseksualnosti *Lambda*, leta 1998 pa še lezbična knjižna zbirka *Vizibilija*. Obe zbirki, ki delujeta v okviru založbe Škuc, sta danes osrednji vir prevodne in avtorske teoretske (in literarne) gejevske, lezbične in queerovske literature v slovenščini. V začetku devetdesetih je tako izšel slovenski prevod tretjega dela Foucaultove *Zgodovine seksualnosti*, konec devetdesetih pa še prvi in drugi del te trilogije, ki je eno od temeljnih besedil gejevskih in lezbičnih študij. Med prevodnimi deli obeh zbirk so tudi dela Judith Butler, Adrienne Rich, Johna Boswella, Terese de Lauretis, Monique Wittig, Lillian Faderman, Richarda Goldsteina in drugih. Preostale slovenske založbe redko ali sploh ne izdajajo del s povsem gejevsko in lezbično tematiko. Še največ jih je izšlo pri založbi Krt (pozneje Krtina), ki v prvi polovici devetdesetih izda prevod dveh zgodovinsko obarvanih del, povezanih s homoseksualnostjo, Plantov *Rožnati trikotnik* o homoseksualcih v času Tretjega rajha in Doverjevo *Grško homoseksualnost*, leta 2008 pa še razpravo Andrewa Sullivana *Domala normalen: argument o homoseksualnosti*.

Čeprav so gejevske in lezbične študije v Sloveniji leta 1995 dokončno konstituirane in poimenovane, do institucionalizacije teh študij v okviru univerze ne pride še slabih deset let. Vendar pa se na prelomu devetdesetih na univerzi dokončno etablirajo feministične študije in študije spolov, ki priprejo univerzitetna vrata tudi za teme, povezane s homoseksualnostjo. Od sredine devetdesetih nosilke teh predmetnih področij vse pogosteje na univerzi organizirajo gostujoča predavanja o gejevskih in lezbičnih vprašanjih, ki jih izvajajo akterji in akterke gejevskega in lezbičnega gibanja. Postopna vpeljava gejevskih in lezbičnih študij

¹⁵ Glej Lešnik, B. (1993). Istospolna partnerstva in otroci. *Časopis za kritiko znanost* 162/163, str. 49–51.

¹⁶ *Časopis za kritiko znanosti* v naslednjih letih kontinuirano objavlja besedila, povezana z vprašanji LGBT, tematsko pa objavi razprave iz gejevskih in lezbičnih študij še leta 1997 (*Nostalgija doma: homoseksualnost na ulici*) in 2008 (*Lezbična gverila*). V drugi polovici devetdesetih in pozneje so znanstveni članki z gejevsko in lezbično vsebino vse pogosteje objavljeni tudi v drugih slovenskih družboslovnih in humanističnih revijah, predvsem v reviji za ženske študije in feministično teorijo *Delta*, pa tudi v reviji *Socialno delo in* pozneje v revijah *Družboslovne razprave*, *Teorija in praksa* in *drugje*.

prispeva tudi k večanju zanimanja študentk in študentov za ta vprašanja, kar se navsezadnje izraža v produkciji diplomskih nalog.

Prva diplomska naloga, ki tematizira vprašanje homoseksualnosti, je na Univerzi v Ljubljani nastala na nekdanji *Fakulteti za sociologijo, politologijo in novinarsko* (danes Fakulteta za družbene vede) leta 1989, druga pa leto pozneje.¹⁷ Naslednja diplomska naloga o homoseksualnosti je bila napisana leta 1994, od takrat pa na slovenskih univerzah vsako leto nastajajo nove diplomske naloge, povezane z gejevskimi in lezbičnimi vprašanji. Do konca devetdesetih nastane skupaj 14 diplomskih nalog, večinoma na *Fakulteti za družbene vede* in *Fakulteti za socialno delo*. Najpogostejše obravnavane teme so sociološka analiza istospolnega partnerstva, aids in oblikovanje homoseksualne identitete.

Novo tisočletje: institucionalizacija gejevskih in lezbičnih študij

V novem tisočletju homoseksualnost stopi v *mainstream*. To se ne kaže zgolj v vse pogostejših reprezentacijah homoseksualnosti v popularni kulturi – kar je trend, ki ga vpeljejo že devetdeseta – pač pa tudi v spremembi gejevske in lezbične politike. Ta že v poznih devetdesetih, izraziteje pa v novem tisočletju postane integracijska identitetna politika, k čemur po eni strani prispevajo mednarodni trendi – na primer protidiskriminacijske direktive Evropske unije – pa tudi nove gejevske in lezbične organizacije v Sloveniji,¹⁸ ki ne izhajajo iz tradicije novih družbenih gibanj v osemdesetih in ki hkrati niso bile del političnih transformacij, tranzicije in spremembe sistema v začetku devetdesetih. Izhodišče njihove politike je v temelju integracijsko. To pripelje do očitnih zaostrovanj na gejevski in lezbični sceni, saj nastanek novih gejevskih in lezbičnih organizacij nakaže, da alternativni okvir gejevskega in lezbičnega gibanja postaja preozek, da bi zaobjel heterogenost homoseksualne populacije.¹⁹ Gibaje tako v teh družtvih dobi svojo bolj ali manj *mainstreamovsko* vzporednico, čeprav je njihova politika še kako

¹⁷ Avtorica prve diplomske naloge Psihološki in kulturološki vidiki homoseksualnosti je Davorka Ljubišič, avtorica druge naloge Lezbično in gay gibanje – subkultura ali pravica do življenjskega stila pa Suzana Tratnik, ki je dele te diplomske naloge objavila v L: Zbornik o lezbičnem gibanju na Slovenskem 1984–1995.

¹⁸ Mladinska organizacija Legebitra nastane leta 1998, DIH – Društvo za integracijo homoseksualnosti leta 2003, Lingisum leta 2004.

¹⁹ Konkretno se ta razkol kaže pri organizaciji parad ponosa – gre za vprašanje všečnosti in stopnje komercializacije (in posledično depolitizacije) tega javnega dogodka. Sicer pa je tudi začetek organiziranja parad ponosa v Ljubljani povezan s škandalom: v starem delu Ljubljane je vsako poletje organiziran festival literature in glasbe Živa književnost. Junija 2001 je na njem nastopil kanadski pesnik in performer Jean-Paul Daoust. Po njegovem literarnem večeru ga je organizator festivala in gejevski aktivist Brane Mozetič povabil na pijačo v lokal Cafe Galerija, ki je bil znan kot gejem prijazen lokal. Vstop v lokal jima je preprečil varnostnik, ki je rekel, da »se bosta morala navaditi, da lokal ni za take vrste ljudi«. Dodaj je, da ima navodila, da ljudi take vrste – s tem je mislil na homoseksualce – ne spušča v lokal. Aktivisti gejevskega in lezbičnega gibanja so kot odziv na prepoved vstopa v lokal najprej organizirali protestno akcijo pitja mineralne vode. Nekaj več kot štirideset ljudi je teden pozneje zasedlo vrt lokala Cafe Galerija, vsak od njih pa je naročil le deciliter mineralne vode. Slab mesec pozneje so gejevske in lezbične organizacije v Sloveniji pripravile protestni shod, ki je danes znan kot prva parada ponosa. V besedilu manifesta, ki nastane ob protestnem shodu, so obsodili homofobijo, opozorili na sistematično kršenje človekovih pravic in vso svobodomiselno javnost pozvali, »da prepozna sleherno kršitev človekovih pravic kot ogrožanje lastne svobode«.

»alternativna« v kontekstu širše slovenske družbe. Politika lezbične organizacije LL – gejevska organizacija *Magnus* od konca devetdesetih tako rekoč ne deluje več – se v novem tisočletju vse bolj transformira v *queerovsko* politiko, čeprav tudi sama aktivno sodeluje pri »integracijskih projektih«, kot je bila priprava zakona o pravni ureditvi položaja istospolnih partnerskih zvez. Hkrati smo na prelomu stoletja pričali novemu fenomenu: katoliški gejevski in lezbični skupini, ki sprva želi postati del gibanja LGBT, pozneje pa se transformira v skupino za »odpravljanje« homoseksualnosti. Med drugim celo izdajo javno pismo parlamentarcem, naj ne sprejmejo zakona o istospolnih partnerskih skupnostih, češ da tovrstni zakon ni potreben in da istospolni partnerji niso diskriminirani.

Vprašanje pravne regulacije istospolnih partnerskih zvez, s katerim se teorija ukvarja že v začetku devetdesetih, v novem tisočletju postane vroče novinarsko vprašanje v času parlamentarnih in predsedniških volitev. Mediji od politike zahtevajo opredelitev glede te teme, za tem pa je seveda skrita medijska želja po spektaklu. Vendar je prav prek medijskega diskurza – in ob tesni povezavi s prizadevanji gejevskih in lezbičnih organizacij proti diskriminaciji in homofobiji – homoseksualnost vse bolj postajala »vsakdanja tema«, ki je vstopala v *mainstreamovsko* kulturo in politiko in navsezadnje tudi na univerzo.

V tem času pomembno vlogo pri razvijanju gejevskih in lezbičnih študij prevzame Mirovni inštitut – inštitut za sodobne družbene in politične študije, ki kot eno od raziskovalnih tem svojega programa vzpostavi vprašanja, povezana z LGBT. Med leti 2002 in 2004 na Mirovnem inštitutu izvedejo prvo sistematično sociološko raziskavo o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk v Sloveniji, ki je nastala na podlagi obsežnega empiričnega gradiva,²⁰ poleg tega pa v slovensko-angleških knjižnih izdajah izdajo nekaj študij LGBT.²¹ Tudi *Lambda* in *Vizibilija* nadaljujeta z izdajanjem domačih teoretskih razprav, ki so praviloma predelane in dopolnjene različice diplomskih in magistrskih nalog oziroma doktorskih disertacij.²² Te presegajo zgolj sociološke, kulturološke in antropološke analize homoseksualnosti, saj posegajo tudi na področje literarne konstrukcije seksualnosti. S tem *Lambda* in *Vizibilija* ohranjata nastavke za gejevsko in lezbično literarno teorijo

²⁰ Raziskava je bila metodološko zasnovana kot kombinacija kvantitativne metodologije (443 face to face anketiranih gejev in lezbijk) in kvalitativne metodologije (7 fokusnih skupin). Rezultati so zbrani v: Švab, A. in Kuhar, R. (2005). Neznosno udobje zasebnosti: Vsakdanje življenje gejev in lezbijk. Ljubljana: Mirovni inštitut [e-knjiga: http://www2.mirovni-institut.si/slo_html/publikacije/pdf/MI_gay_slo_final.pdf]. Pred to raziskavo je nevladna organizacija Škuc-LL izvedla že dve raziskavi, vendar na manjšem vzorcu.

²¹ Glej Kuhar, R. (2003). Medijske reprezentacije homoseksualnosti: Analiza slovenskih tiskanih medijev od 1970 do 2000. Ljubljana: Mirovni inštitut. [e-knjiga: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/edicija/seznam/14/mediawatch14.pdf>] in obsežno antologijo *Beyond The Pink Curtain: Everyday Life of LGBT people in Eastern Europe* (ur. Roman Kuhar in Judit Tákaacs), ki vključuje enaindvajset socioloških, kulturoloških in psiholoških razprav o vsakdanjem življenju LGBT-oseb v vzhodni Evropi oziroma v Belorusiji, Bolgariji, na Hrvaškem, Češkem, Madžarskem, v Estoniji, Latviji, Litvi, Poljski, Srbiji, Slovaški in Sloveniji, ena razprava pa posega tudi v čas vzhodne Nemčije. [e-knjiga: <http://www.mirovni-institut.si/Publikacija/Detail/si/publikacija/Beyond-the-Pink-Curtain-Everyday-Life-of-LGBT-People-in-Eastern-Europe/>].

²² Glej Kuhar, R. (2001). Mi, drugi: oblikovanje in razkritje homoseksualne identitete. Ljubljana: Škuc-Lambda; Tratnik, S. (2005). Lezbična zgodba – literarna konstrukcija seksualnosti. Ljubljana: Škuc-Lambda; Pirnar, M. (2006). Tok/protitok: konstrukcija in reprezentacija homoseksualne identitete v 20. stoletju. Ljubljana: Škuc-Lambda; Greif, T. (2007). Arheologija in spol: Podobe spolov v interpretaciji prazgodovinskih kultur v Sloveniji. Ljubljana: Škuc-Vizibilija.

iz začetka devetdesetih let. Brane Mozetič namreč že leta 1989 uredi antologijo poezije 20. stoletja s homoerotično motiviko *Drobci stekla v ustih*,²³ leta 1990 pa še antologijo homoerotične ljubezni v slovenski literaturi *Modra svetloba*.²⁴ Literarna produkcija s homoerotično motiviko je časovno prej, v kvantitativnem smislu pa preseže sociološke, pravne, psihološke, antropološke in podobne analize gejevskih in lezbičnih vprašanj. Tu imamo v mislih predvsem prevode in objave avtorskih literarnih del in v zadnjem obdobju tudi literarnoteoretske razprave o homoseksualnosti v domači literarni produkciji.²⁵

S pripravo na reformo univerzitetnih študijskih programov, ki jih prinaša tako imenovana Bolonjska deklaracija – Slovenija jo je podpisala leta 1999 in se zavezala, da bo do študijskega leta 2009/10 na univerzi ponujala zgolj še post-reformne študijske programe – je nastal prostor za vpeljavo novih študijskih vsebin. Večletna gostujoča predavanja iz gejevskih in lezbičnih študij so svoj institucionalni okvir dobila v študijskem letu 2004/05. Tega leta je oddelek za sociologijo na *Filozofski fakulteti* v Ljubljani kot prvi v Sloveniji uvedel izbirni predmet »uvod v gejevske in lezbične študije«, leto pozneje pa so izbirni predmet »gejevske in lezbične študije« vpeljali tudi na *Fakulteti za družbene vede*, kjer so leto pred tem že izvajali seminar o gejevskih in lezbičnih študijah.²⁶ Na nekaterih drugih fakultetah – na primer na Fakulteti za socialno delo (Ljubljana) in Fakulteti za humanistične študije (Koper) – so v zadnjih nekaj študijskih letih izbrane teme iz gejevskih in lezbičnih študij z nekaj predavanji vpeljali v okvir študij spolov in podobnih predmetnih področij.

Gejevske in lezbične študije na *Filozofski fakulteti* in *Fakulteti za družbene vede* so zasnovane interdisciplinarno. Poudarek je sicer na socioloških interpretacijah, konceptih in analizah (homo)seksualnosti, vendar tematsko posegajo tudi na področje teorij in analiz, ki nastajajo znotraj drugih znanstvenih področij, kot so zgodovina, antropologija, psihologija, kulturne študije in podobno. Za gejevske in lezbične študije namreč velja, kot piše Renner (2001, str. 83), »da predstavljajo dialog med disciplinami, izkušnjami in razlikami. Prek seznanjanja s predmodernim in modernim razumevanjem (homo)seksualnosti, esencialističnim in konstruktivističnim pristopom k analizi seksualnosti, razmerjem med biološkim in družbenim spolom ter seksualno željo in identiteto, prek zgodovine gejevskega in lezbičnega gibanja in s tem povezano identitetno politiko, prek prevpraševanja fiksnih identitet znotraj teorije queer in podobno študentke in študentki spoznavajo različne disciplinarne perspektive gejevskih in lezbičnih študij.«

²³ Glej Mozetič, B. (ur.) (1989). *Drobci stekla v ustih: Antologija poezije 20. stoletja s homoerotično motiviko*. Ljubljana: Aleph.

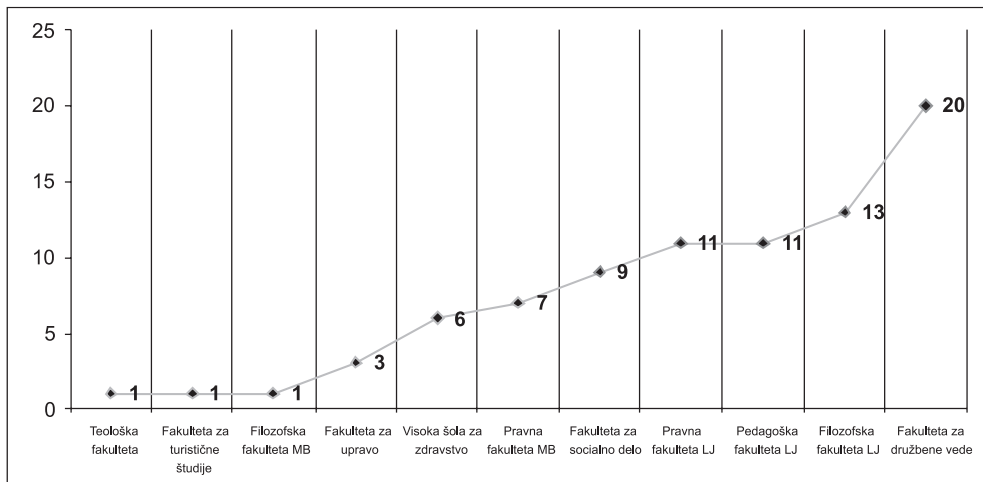
²⁴ Glej Mozetič, B. (ur.) (1990). *Modra svetloba: Homoerotična ljubezen v slovenski literaturi*. Ljubljana: Škuc-Lambda.

²⁵ Glej Zupan Sosič, A. (2005). Homoerotika v najnovejšem slovenskem romanu. Jezik in slovstvo 50(3/4), str. 5–16, in Zavrl, Aj. 2008. Slačenje literarne zgodovine: cenzura istospolne želje. Primerjalna književnost, Vol. 31, posebna številka 2008, str. 103–113.

²⁶ Pobudnici za uvedbo gejevskih in lezbičnih študij oziroma prvi nosilki tega predmetnega področja sta bili dr. Milica Antič Gaber na Filozofski fakulteti (v tem času je bila predstojnica Oddelka za sociologijo) in dr. Tanja Renner na Fakulteti za družbene vede. Na Filozofski fakulteti izvaja predmet od vpeljave dr. Roman Kuhar, na Fakulteti za družbene vede pa ga je do leta 2008 izvajala dr. Metka Mencin Čeplak, od 2008 pa dr. Tanja Renner.

Uvedba tem iz gejevskih in lezbičnih študij v določena predmetna področja oziroma uvedba izbirnega predmeta gejevskih in lezbičnih študij na Univerzi v Ljubljani je prispevala tudi k povečanemu zanimanju za obravnavo te teme v okviru diplomskih nalog. K temu je seveda pripomogla tudi politična aktualizacija pravne ureditve istospolnega partnerstva – ta je od leta 2003 do 2005, ko je bil *Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti* sprejet, pogosto polnila medijske vsebine in je zato odmevala tudi v aktualnih razpravah na akademiji.

Medtem ko je v devetdesetih na slovenskih fakultetah nastalo 14 diplomskih nalog o homoseksualnosti, v prvih osmih letih in pol novega tisočletja (do avgusta 2009) nastane 76 nalog, med njimi tudi pet magistrskih nalog in doktorska disertacija.²⁷ Največ, skoraj 24 % vseh diplomskih nalog je od leta 1989 naprej nastalo na Fakulteti za družbene vede (20), sledi ji Filozofska fakulteta v Ljubljani (13) ter s po enajstimi nalogami Pedagoška fakulteta in Pravna fakulteta v Ljubljani (glej sliko 1).

Slika 1: Število diplomskih nalog o homoseksualnosti po posameznih fakultetah (1989–2009)

Pregled vseh 90 nalog²⁸ je pokazal, da so se študentke in študenti v svojih nalogah lotili 33 različnih tem. Med njimi prevladujejo štiri: pravna ureditev istospolnega partnerstva (tema se pojavlja v skoraj 27 % vseh nalog, večinoma

²⁷ Avtorji magistrskih nalog so Karin Schöffmann (Skupnosti istospolnih partnerjev 2000, Pravna fakulteta), Roman Kuhar (Diskurzi o homoseksualnosti: primer časopisnega in revialnega poročanja v Sloveniji od 1970 do 2000, 2002, Fakulteta za družbene vede), Marta Pirnar (Reprezentacija istospolno usmerjenih: proces razkrivanja homoseksualne subkulture v Sloveniji, 2003, Fakulteta za družbene vede), Suzana Tratnik (Lezbična zgodba – literarna konstrukcija seksualnosti, 2004, Institutum Studiorum Humanitatis) in Evelin Pristavec Tratar (Istospolna razmerja skozi čas: pravni in vrednostni vidik, 2007, Pravna fakulteta), avtor doktorske disertacije pa Roman Kuhar (Intimno državljanstvo: zasebne izbire, javne politike ter vsakdanje življenje lezbijk in gejev, 2005, Fakulteta za družbene vede).

²⁸ V statistično analizo smo vključili diplomske, magistrske in doktorske naloge, ki so vključene v vzajemno bibliografsko-kataložno bazo podatkov (Cobiss), katerih poglobljena tema je homoseksualnost in ki so v omenjeni bazi povezane s ključnimi besedami homoseksualnost, istospolna usmerjenost, geji, lezbijke in sorodnimi termini.

v nalogah s Pravne fakultete), homofobija, predsodki in nestrpnost (13 %), sociološka analiza istospolnih partnerskih razmerij (10 %) in istospolne družine (10 %). Med avtorji nalog je 83 % študentk in skoraj 17 % študentov, prav tako pa je tudi mentorstvo pri nalogah spolno zaznamovano: med mentorji je 63 % profesorice in 37 % profesorjev.

Margina, mimikrija in vitalnost gejevskih in lezbičnih študij

Gejevske in lezbične študije v Sloveniji so v vzponu. Če je bilo do poznih devetdesetih značilno, da so akterji gejevskih in lezbičnih študij skorajda samo geji in lezbijke sami, ki so hkrati akterji gibanja – so torej za razliko od tradicionalnih intelektualcev tisto, čemur Antonio Gramsci (1974) pravi *organski* intelektualci – se z novim tisočletjem z gejevskimi in lezbičnimi študijami in raziskavami začno ukvarjati tudi akademičarke, ki niso del gejevskega in lezbičnega gibanja, čeprav jim ne moremo ravno očitati pozicije Gramscijevih tradicionalnih intelektualcev. Nekateri od akterjev gejevskega in lezbičnega gibanja so v poznih devetdesetih in pozneje kot predavatelji vstopili na fakultete in tako dodatno odpirali akademski prostor za teme iz gejevskih in lezbičnih študij. Pri tem so na univerzi našli zaslonbo predvsem v študijah spolov in feminističnih študijah ter v nosilkah teh študij, ki so ta predmetna področja na fakultetah etablirale že v drugi polovici devetdesetih let.

Zanimanje za izbirni predmet *gejevske in lezbične študije* je na obeh fakultetah, ki ga ponujata, veliko in vsako leto preseže število razpisanih mest. Tako kot diplomske naloge s področja gejevskih in lezbičnih študij večinoma pišejo študentke, tako je tudi sestava slušateljev pri gejevskih in lezbičnih študijah spolno zaznamovana: večina tistih, ki izberejo predmet, so namreč študentke ali celo samo študentke. Po njihovem pripovedovanju je vpis tega predmeta namreč še vedno stigmatiziran in sproži vsaj začudene poglede, če ne že prevpraševanje o smislu tovrstnih študij in o seksualni identiteti slušateljev.

Gejevske in lezbične študije v Sloveniji so zagotovo margina na univerzi (in tudi drugod, prim. Renner 2001), saj se ob velikih družboslovnih temah zdijo preveč aktivistične in ne dovolj akademsko resne. Implicitno se jim torej očita pozicija organskih intelektualcev. Podoben odnos do tega področja imajo tudi domači financerji raziskav; razen raziskave o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk v Sloveniji (Švab in Kuhar 2005), ki jo je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve sofinanciralo, ker je potrebovalo statistične podatke za podporo predlogu Zakona o istospolnih partnerskih zvezah, tako rekoč ni mogoče dobiti finančnih sredstev za raziskavo, v kateri bi bila poglobljena tema raziskovanja homoseksualnost. Raziskovalke in raziskovalci zato postajajo mojstri mimikrije (temo homoseksualnosti »skrijejo« v okvir bolj »državotvornih« in manj ogrožajočih vprašanj) ali pa raziskave opravljajo brez finančnega zaledja. Gejevske in lezbične študije in raziskovanje na tem področju so v svojem bistvu torej še vedno *grassroot* dejavnosti, vendar morda prav zaradi tega ohranjajo svojo akademsko vitalnost.

Sklep

Eden od ciljev vzgojno-izobraževalna procesa v javnih šolah je, da posameznik ponotrani in deluje na podlagi vrednot in norm, ki temeljijo na človekovih pravicah in dolžnostih. M. Kovač Šebart pojasnjuje, da mora vzgojno-izobraževalni proces temeljiti na »vrednotni simbolni matrici«, ki vsebuje vrednote, kot so »človekove pravice, strpnost, solidarnost, pravna država, parlamentarna demokracija« (Kovač Šebart 2002). Ob tem mora biti v javni šoli znanje posredovano na objektivni, kritični in pluralistični način, torej na način, ki ne vodi v indoktrinacijo, k čemur nas med drugim zavezuje *Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin*, ki jo je Slovenija podpisala in je začela veljati leta 1998.²⁹ Ob upoštevanju dejstva, da vprašanje homoseksualnosti še vedno »buri duhove« ne zgolj laične, pač pa tudi strokovne javnosti, se seveda zastavlja vprašanje, kaj objektivni, kritični in pluralistični način podajanja znanja pravzaprav pomeni. To vprašanje je še dodatno relevantno v odnosu do pravice staršev do lastne vzgoje svojega otroka, saj omenjena konvencija v drugem členu Protokola h Konvenciji določa, da »mora država spoštovati pravico staršev, da zagotovijo svojim otrokom takšno vzgojo in izobraževanje, ki sta v skladu z njihovim lastnim verskim in filozofskim prepričanjem«³⁰. Kaj torej storiti s homoseksualnostjo kot temo v javni šoli, če je homoseksualnost v neposrednem nasprotju s prepričanja staršev določenih otrok v šoli?

Najprej je treba pojasniti pomen drugega člena Protokola. Ta, kot pojasnjuje Kodelja (1995), je namenjen predvsem preprečevanju obveznega religioznega ali filozofskega pouka, »ki ni usmerjen v pridobivanje informacij, temveč mu gre za indoktrinacijo otrok z nesprijemljivimi verovanji, prepričanja in ideologijami« (Kodelja 1995, str. 22). M. Kovač Šebart in Krek (2009) nadalje ugotavljata, da mora biti univerzalna vrednotna matrica nadrejena vzgoji in interpretaciji v šoli, kar pomeni, da to načelo velja tudi takrat, »ko gre za vrednotenje in opredeljevanje, ki (v določenih točkah) lahko legitimno seže v prepričanja staršev in zavezuje k neindoktrinaciji. Meja, kjer se v javni šoli konča upoštevanje pravice staršev do prepričanja in vzgoje, je v Sloveniji formalno določena že z ustavo in vzpostavljena z vrednotnim okvirom človekovih pravic in z njimi povezanih dolžnosti.« (Kovač Šebart in Krek 2009, str. 98) Homoseksualnost kot domnevno »sporna tema« torej ne sme izostati iz obravnave v šoli, čeprav obstoječi kurikulum in šolska praksa, kot kaže raziskava K. Komidar (2008), homoseksualnost pogosto naredita za nevidno. Še več. Domači in tuji primeri kažejo, kako si nekateri starši prizadevajo, da se o homoseksualnosti v šoli ne bi govorilo. Najodmevnejši domač primer je iz leta 1998, ko je ravnatelj Srednja šola tiska in papirja iz Ljubljane pogojeval izvedbo delavnic *Društva za nenasilno komunikacijo* o nasilju, diskriminaciji, komunikaciji in reševanju konfliktov s črtanjem delavnice o homoseksualnosti, ki je bila del tega sklopa izobraževanja. Svojo odločitev je argumentiral s pripombami staršev, ki so šolo obtožili, da »navija za homoseksualizem«. Društvo je namreč leto pred

²⁹ Evropska konvencija o varstvu pravic in temeljnih svoboščin, <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=108> (zadnji dostop 20. 9. 2009).

³⁰ Protokol h Konvenciji o varstvu človekovih pravic in svoboščin (2. člen), <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=108> (zadnji dostop 20. 9. 2009).

tem na tej šoli izpeljalo delavnico o homoseksualnosti.³¹ Podobnih primerov v tujini je še več.³²

Med eno od razprav pri uvodu v gejevske in lezbične študije na Filozofski fakulteti me je študentka pedagogike vprašala, kako upoštevati načela kritičnosti, objektivnosti in pluralnosti pri razpravi o homoseksualnosti. Zanimalo jo je, ali pluralnost pomeni tudi to, da učencem pojasni, da je homoseksualnost po nekaterih interpretacijah duševna bolezen in seksualna iztirjenost.³³ Učiteljeva naloga je zagotovo, da pojasni različne poglede na homoseksualnost (brez tega je, na primer, težko pojasniti vprašanje homofobije in nestrpnosti do gejev in lezbijk), vendar pa je pri dopuščanju različnih prepričanj in interpretacij v smislu pluralnosti vendarle treba upoštevati tudi načelo človekovih pravic in spoštovanja vsakega človeka ne glede na njegove osebne okoliščine (k temu nas navsezadnje zavezuje 14. člen Ustave).

Kovač Šebart in Krek pojasnjujeta, da mora vzgoja v javni šoli potekati tako, da učitelj ne vsiljuje prevzetja tistih stališč, o katerih imajo različne skupine različna prepričanja, vendar pa pri tem vzpostavljata distinkcijo med dvema vsebinskima sklopoma. Prvi sklop se navezuje na vprašanja, ki jih empirično ni mogoče preveriti in na katera znanost nima dokončnega odgovora (npr. vprašanje (ne)obstoja boga). Tu je učiteljeva naloga, da predstavi različne poglede na tovrstna vprašanja in dopušča pluralnost pogledov. Drugi tematski sklop je vezan na vprašanja, ki so neposredno povezana s spoštovanjem človekovih pravic in človeškega dostojanstva, kakršno je na primer vprašanje identitete določenih posameznikov. Tudi v tem primeru imajo posamezne skupine kljub empiričnim dejstvom lahko različna prepričanja in vrednote (takšna je zagotovo situacija v odnosu do homoseksualnosti), vendar pa M. Kovač Šebart in Krek (2009) opozarjata, da mora učitelj v teh primerih jasno postaviti mejo med sprejemljivimi in nesprejemljivimi ravnanji. Nesprejemljiva so vsa tista ravnanja, ki so nestrpna, ki kršijo človekove pravice in ne spoštujejo človekovega dostojanstva.

»V takšnem primeru [razprava o homoseksualnosti v šoli, op. a.] mora biti, ne glede na prepričanje staršev in okolja, vzgojno delovanje v javni šoli skladno s formalnim okvirom vrednot. To pomeni, da mora učencem zagotoviti informacije in znanja, ki temeljijo na znanstvenih ugotovitvah, ter si prizadevati za uveljav-

³¹ Glej Društvo za nenasilno komunikacijo (1998). Pismo proti homofobiji, http://www.ljudmila.org/lesbo/lesbo_1112sola.htm (zadnji dostop 20. 9. 2009).

³² Hiter prelet tovrstnih primerov prek ključnih besed z iskalnikom Google posreduje dolg seznam tovrstnih zgodb: razpravo v Alamendi v Kaliforniji, kjer naj bi v vrtcih govorilo o sprejemljivosti homoseksualnosti (<http://www.dakotavoicce.com/2009/09/homosexual-propaganda-in-schools-angers-parents/>), odločitev bostonskega sodišča, da v šoli lahko učijo o homoseksualnosti brez privolitve staršev (<http://www.lifesitenews.com/ldn/2007/feb/07022604.html>), protest staršev v Massachussettsu glede poučevanja o homoseksualnosti v javnih šolah (http://www.democraticunderground.com/discuss/duboard.php?az=view_all&address=221x76781) in podobno.

³³ V isti razpravi je druga študentka predstavila svojo izkušnjo z opravljanjem obvezne prakse pri pouku državljske vzgoje in etike na eni od osnovnih šol, v sklopu katere je obravnavala problematiko istospolnih družin. Živahno razpravo o diskriminaciji na podlagi spolne usmerjenosti, potrebi po pravni regulaciji istospolnih družin in podobno je ob koncu ure sklenila učiteljica, ki je bila med nastopom navzoča v razredu. Učencem je dejala: »No, sicer pa sem vam že prejšnji teden povedala, katera je edina prava družina.« S tem je bila razprava o istospolnih družinah za te učence končana, hkrati pa je bil izničen tudi ves trud, ki ga je študentka vložila v pripravo nastopa. Učiteljčina pripomba zagotovo ni bila v skladu z načelom pluralnosti, še manj pa z načeloma kritičnosti in objektivnosti.

ljanje načela nediskriminacije in norme spoštovanja dostojanstva vsake osebe kot dolžnost posameznika, ki postavlja mejo partikularnim prepričanjem.« (Kovač Šebart, Krek 2009, str. 96)

Kljub jasni opredelitvi, kako bi bilo treba o homoseksualnosti govoriti v javnih šolah, smo v praksi soočeni z nepoznavanjem tematike, o kateri bolj ali manj molčijo tudi šolski učbeniki. »Veste, bili smo vzgojeni s tem, da je homoseksualnost bolezen in nekaj čudnega,« je skoraj samoobtožujoče pripomnila učiteljica na eni od osnovnih šol, ki so v letih 2008–2011 vključene v program Profesionalnega usposabljanja strokovnih delavk in delavcev v vzgoji in izobraževanju na področju socialnih in državljskih kompetenc.³⁴ »Poleg tega,« je nadaljevanja, »nimamo o tem nobenih relevantnih informacij. Zato o tem preprosto ne govorimo.« Zdi se, kot ugotavlja tudi Lipkin (1999), da so gejevske in lezbične študije na univerze vstopile prepozno in tako »zgrešile« generacije učiteljev, ki se danes v šolah srečujejo z zadrego, kako nasloviti homoseksualnost, kako o tem govoriti in ali – zaradi moralnih in drugih razlogov – o tem sploh govoriti. Poleg tega so soočeni z učenci, ki so razkriti geji in lezbijke. Gejevsko in lezbično gibanje na Zahodu (in tudi širše) je namreč v zadnjih dveh desetletjih doseglo večjo vidnost homoseksualne skupnosti, hkrati so bili v tem času narejene pomembne zakonske spremembe (antidiskriminacijska zakonodaja, pravna regulacija istospolnih partnerskih razmerji ipd.), soočeni smo bili z vstopom gejevskih in lezbičnih likov v *mainstream* medijske produkte, hkrati pa se zdi, da šolski kurikulum pri nas tem spremembam ni sledil. Lešnik (1991) ob tem opozarja, da »znanstvene teze in spekulacije včasih v poenostavljeni obliki odmevajo v popularnih predstavah še dolgo potem, ko jih znanost že opusti« (Lešnik 1991, str. XII). Brez ustrezne strokovne izobrazbe o tem vprašanju tovrstne interpretacije zagotovo pricurjajo tudi v šolski prostor (prim. Mandeljc 2008). Zato je pomembnost gejevskih in lezbičnih študij na univerzi, poleg »produkcije vednosti« na tem področju, predvsem v multiplikaciji; prihodnji učitelji, ki so jim teme iz gejevskih in lezbičnih študij dostopne na univerzi, so zagotovo bolj senzibilizirani ne zgolj za vprašanje homofobičnega izključevanja iz družbe, pač pa za vsakršno obliko diskriminacije. Hkrati znajo bolje prepoznati mesta v kurikulumu, ki omogočajo razpravo o homoseksualnosti, na katero so tudi strokovno pripravljene. Šele vse to omogoča razpravo o homoseksualnosti v duhu spoštovanja človekovih pravic in hkratnega upoštevanja principov kritičnosti, pluralnosti in objektivnosti.

Literatura

- Bavcon, L. in drugi (1969). Socialna patologija. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Burridge, J. (2004). 'I'm not homophobic but ...': Disclaiming in Discourse Resisting Repeal of Section 28. *Sexualities*, 7, št. 3, str. 327–344.

³⁴ Projekt vodi Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani. V okviru tematskega sklopa Enake možnosti avtor prispevka v sodelovanju z Ano M. Sobočan izvaja delavnico o homoseksualnosti in istospolnih družinah. Glej: <http://usposabljanje.pef.uni-lj.si/>.

- Foucault, M. (2001). *Arheologija vednosti*. Ljubljana: Škuc – Studia Humanitatis.
- Geen, J. (2009). Lithuania's parliament passes 'Section 28-style' law to ban homosexuality in schools, *Pink News*, dostopno prek <http://www.pinknews.co.uk/news/articles/2005-13242.html> (20. 9. 2009).
- Gradišek, A. in H. Požarnik. (1980). *Zdravstvena vzgoja I*. Ljubljana: Univerzum.
- Gramsci, A. (1974). *Izbrana dela*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Jalušič, V. (2002). *Kako smo hodile v feministično gimnazijo*. Ljubljana: /*cf.
- James, A. in James, A. L. (2004). *Constructing Childhood: Theory, Policy and Social Practice*. New York: Palgrave MacMillian.
- Kodelja, Z. (1995). *Laična šola: pro et contra*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Komidar, K. (2008). *Pogled na istospolno usmerjenost skozi analizo učnih načrtov in šolskih učbenikov (diplomsko delo)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Kovač Šebart, M. (2002). *Samopodobe šole: konceptualizacija devetletke*. Zbirka *Obrazi edukacije*. Ljubljana: Center za študij edukacijskih strategij, Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- Kovač Šebart, M. in Krek, J. (2009). *Vzgojna zasnova javne šole*. *Obrazi edukacije*. Ljubljana: Center za študij edukacijskih strategij, Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- Kuhar, R. (2001). *Mi, drugi: oblikovanje in razkritje homoseksualne identitete*. Ljubljana: Škuc.
- Kuhar, R. (2009 a). *Trpeči aktivizem mi je bil vedno malo tuj: Intervju z dr. Bogdanom Lešnikom*, *Narobe*, 3, št. 10, str. 8–11, www.narobe.si/stevilka-10/intervju-bogdan-lesnik (20. 9. 2009).
- Kuhar, R. (2009 b). *Državlanski prostor je bil v začetku devetdesetih širši: Intervju z dr. Metko Mencin Čeplak*, *Narobe blog*, www.narobe.si/myblog/drzavlanski-prostor-je-bil-v-zacetku-devetdesetih-sirsi (25. 8. 2009).
- Lešnik, B. (1991). *Raba morale*. V: Plant, R. *Rožnati trikotnik*. Ljubljana: Krt, str. VII–XVI.
- Lešnik, B. (2006). *Melting The Iron Curtain: The Beginning of the LGBT Movement in Slovenia*. V: Melinda Chateaubert, ur. *New Social Movements and Sexuality*. Sofia: Bilitis Resource Center, str. 86–96.
- Mandaljc, S. (2008). *Istospolne družinske skupnosti: pomen starševstva in njihova stigmatizacija v šolskem prostoru (diplomsko delo)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Meeks, C. (2001). *Civil Society and the Sexual Politics of Difference*, *Sociological Theory*, 19, št. 3, str. 325–343.
- Moran, J. (2001). *Childhood Sexuality and Education: The Case of Section 28*. *Sexualities*, 4, št. 1, str. 73–89.
- Mozetič, B. (1999). *Mutasti greh? V: Mozetič, B. (ur.). Modra svetloba: homoerotična ljubezen v slovenski literaturi*. Ljubljana: Škuc-Lambda, str. 155–159.
- Plummer, K. (1992). *Speaking its Name: Inventing a Lesbian and Gay Studies*. V: Plummer, K. (ur.). *Modern Homosexualities: Fragments of Lesbian and Gay Experience*. New York: Routledge, str. 3–25.
- Rener, T. (2001). *Identitetne politike na univerzi ali zakaj so gejevske in lezbične študije najvitalnejši del univerze*. *Emzin*, 11, št. 1–2, str. 83–85.
- Sweet, M. E. in S. DesRoches. (2008). *Citizenship for Some: Heteronormativity as Cloaked Bullying*. *Journal of gay and lesbian social services*, 19, št. 3–4, str. 173–187.

- Tratnik, S. in N. S. Segan. (1995). L (Zbornik o lezbičnem gibanju na Slovenskem 1984–1995). Ljubljana: Škuc-Lambda.
- Trstenjak, A. (1987). Pastoralna psihologija. Celje: Mohorjeva družba.
- Velikonja, N. (ur.). (2004). Dvajset let gejevskega in lezbičnega gibanja. Ljubljana: Škuc.
- Velikonja, N. (1999). Lezbična in gayevska scena. V: Stankovič, P., Tomc, G. in Velikonja, M. (ur.). Urbana plemena – subkulture v Sloveniji v devetdesetih. Ljubljana: ŠOU, str. 65–74.
- Velikonja, N. (2000). Izbrana bibliografija: Literatura z lezbično in gejevsko tematiko. Ljubljana: Škuc.
- Velikonja, N. (2005). Kako ostati politična skupnost?, Lesbo 21/22, str. 1.
- Vindex (1926). Homoseksualnost. Ljubljana: samozaložba.
- Youdell, D. (2004). Wounds and Re-inscriptions: schools, sexualities and performative subjects. Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education, 25, št. 4, str. 477–493.
- Zadnikar, D. (1995). Vključujoča družba. Časopis za kritiko znanosti, 23. št. 177, str. 5–6.

Roman KUHAR, Ph.D. (University of Ljubljana and The Peace Institute, Slovenia)

VITALITY ON THE ACADEMIC MARGIN: THE DEVELOPMENT OF GAY AND LESBIAN STUDIES IN SLOVENIA

Abstract: The article presents the development of gay and lesbian studies in Slovenia, from the publication of the first book on homosexuality in the Slovenian language in 1926 to the institutionalisation of gay and lesbian studies at the University of Ljubljana at the beginning of the new millennium. The author asserts that the gay and lesbian movement played a key role in the development of gay and lesbian studies, as activists produced the first small-scale studies on the gay and lesbian population in Slovenia, wrote the first scientific articles on the issue in the Slovenian language, and translated works on homosexuality written by esteemed international authors. Such activism fed the theory, and – vice versa – the theory fed the activism. Although gay, lesbian, bisexual, and transsexual (GLBT) topics became part of academic discussions in the 1990s, at first they appeared under the 'safe' umbrella of gender studies. The breakthrough came in 1995, when a special issue of *Časopis za kritiko znanosti* on gay and lesbian studies was published. Still, an additional decade was needed before gay and lesbian studies became an elective course at the University of Ljubljana.

The author claims that gay and lesbian studies is a marginal topic within academia, often labelled as being »too activist« to be considered a serious academic pursuit. However, considering the general absence of homosexuality from school curricula and, consequently, from discussions in schools, elective courses on gay and lesbian studies play a key role in educating future teachers about how to gain sufficient expert knowledge on the issue and how to avoid bringing populist and simplified scientific findings into their future classrooms.

Key words: gay and lesbian studies, homosexuality, school.